

ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИ АСАРЛАРИДА ИНСОНПАРВАРЛИК ҒОЯЛАРИ

Соибназарова Муқаддас Норпўлатовна – катта ўқитувчи Жиззах
давлат педагогика университети

Исломқулова Динара-Бошланғич таълим факультети 3-курс талабаси

АННОТАЦИЯ: Ушбу мавзуда Инсонпарварлик билан боғлиқ масалалар жамияттаракқиётининг барча босқичларида одамзод, халқлар ва миллатларнинг виждони бўлган мутафаккирлар, алломалар, олиму фузалоларнинг фалсафий қарашлари ҳақида.

Калит сўзлар: комил инсон тарбияси, маънавий мерос, маънавий омиллар.

Инсон кадр-қимматининг мазмун ва моҳияти намоён бўлиш шакллари билан боғлиқ муаммоларнинг фалсафий таҳлили узоқ тарихга эга. Бинобарин, инсонпарварлик билан боғлиқ масалалар жамият таракқиётининг барча босқичларида одамзод, халқлар ва миллатларнинг “виждони” бўлган мутафаккирлар, алломалар, олму фузалоларнинг фалсафий қарашларида муҳим ўрин тутиб келган. Шу жиҳатдан ҳам инсон кадр-қиммати муммоси шарқ фалсафаси, хусусан, Марказий Осиё мутафаккирлари ижодининг марказида турган, десак хато бўлмайди. Марказий Осиёда инсон қадри билан боғлиқ ғоялар ривожда мусулмон Ренессанси муҳим аҳамиятга эга. Уйғониш даври мутафаккирлар инсон қадри “унинг юксак ахлоқий фазилатларга: олийжаноплик, саховат ва дўстлик фазилатларига эришишга кадрлигида, деб билдилар”.

Антик давр фанининг ворисий давомчилари бўлган мусулмон фани ва маданиятининг йирик вакиллари, хусусан, Марказий Осиё мутафаккирлари инсон муаммолари ёритишда қадимги юнун фалсафасининг илғор анъаналарининг ижодий давом эттирдилар.

Бу давр мутафаккирлари Ғарбий Европа Уйғониш даври гуманистлари сингари ижтимоий ҳаётдаги ғоявий ва сиёсий курашларга бефарқ қарамадилар. Уйғониш даври фалсафалари ва умуман ижоднинг турли соҳалари билан шуғулланувчи мутафаккирлар қарашларида намоён бўлган бош ғоя инсонларнинг ўзаро муносабатларида ҳамжиҳатлик ва ҳамкорликка асосланган ҳаёт тарзини эътироф этиш учун бўлди. Бу ҳол айниқса адабиёт ва санъатда тўла равишда ўз аксини топади.

Инсонпарварлик ғоялари асосида ижтимоий синфлар, гуруҳлар, айниқса, ҳуқумрон синфлар ва мазлум меҳнаткашлар оммаси ўртасидаги ижтимоий муносабатларни “инсонийлаштиришга” хизмат қилиш лозим эди. Жамиятнинг бу босқичида гуманизим билан боғлиқ ғоялар ривож табиий

билимлар ривожини билан ўзаро боғлиқ бўлди. Таббий фанларнинг кенг миқёсида ўсиб илгарилаб бориши билан инсоннинг имкониятлари, ақлий ва ҳиссий билиш қобилиятларининг олға томон ташланаётган одамлари аҳамияти ҳам орта боради. Моддий оламни илмий билишнинг янги усулларининг юзага келиши инсоннинг ақлий ва амалий имкониятларига асосланган куч-қудратига бўлган ишончли мустаҳкамлади.

“Ақлий билишга асосланувчи, уни тарғиб қилувчи, улуғловчи метод, рационализм шаклланади ва ривож топади”. Шу боисдан инсон мумаммоси ўша давр фанларининг кўпчилигида ўз ифодасини топди. Олий мавжудод бўлган инсонни матҳ этиш, унинг кадри ва келажаги ҳақида қайғуриш анъанасига буюк мутафаккир Абу Наср Фаробий тамал тошларини қўйди. Унинг фалсафий фикр тараққиёти учун тарихий хизмати шундаки, у биринчи бўлиб Ислом оламида жамиятнинг келиб чиқиши ва ривожланиши ҳақида изчил, социологик таълимот яратди.

Фаробий таълимоти инсон ҳаётининг мақсад ва вазифалари, жамиятнинг инсонга, инсоннинг жамиятга бўлган муносабатларини қамраб олди. Фаробий жамиятнинг асосини инсонлар муносабатининг ўзига хос пойдевори деб, улар ўртасидаги фақат инсонгагина хос бўлган инсонийликни кўра билган. “Одамларга нисбатан, - деб таъкидлайди Фаробий; - уларни бирлаштириб турувчи ибтидо инсонийликдир”. Алломанинг ушбу фикрига ижтимоий ҳаётда жуда кўп исботлар топса бўлади. Чунки, фақат меҳроқибат, инсонийликкина одамларни бирлаштирувчи кучдир. Фаробийнинг фикрича, одамзоднинг мавжуд бўлиши табиатнинг камолотга етишишининг асосий шартидир.

Фаробий инсонни эъзозловчи жамоани одамлар уюшувининг олий шакли, деб билади ва фозил шаҳар, жамоалар орқалигина инсонийлик кадрланиши мумкин деб фикрлайди. Файласуф ўз даври учун характерли бўлган ўзаро феодал урушлар, босқинчиликларга асосланган жамиятни, политезмни инсонийликка қарши асосий куч деб билади.

Унда “Давлатнинг вазифаси инсонларни бахт-саодатга олиб боришидир, бу эса илм ва яхши ахлоқ ёрдамида қўлга киритилади”. Фаробийнинг олийжаноб инсоний 12 та хислатга эга комил инсони фақатгина фозил жамоада шаклланади деб таъкидлайди. Файласуф инсоннинг ақл ва замонавий, ижодий ва бунёдкорлик фаолиятига кучига юксак баҳо беради. Унингча, инсон табиатдаги жонзотлар ичидаги олий мавжудотдир.

Фозил шаҳар одамларининг орасида ижтимоий, синфий, диний ихтилофлар бўлмаслиги бугунги кун учун ҳам аҳамиятини йўқотмаган. Фозил шаҳар шундай маконки, “Ҳақиқий бахтга эришиш учун зарур бўлган ишларида ўзаро ёрдамни мақсад қилиб олган инсонлар бирлашмаси мавжуд бўлган шаҳар фазилатли шаҳардир бахтга эришиш учун инсонларни бири-бирига ёрдам берувчи жамоа фазилатли, етук жамоадир. Бахтга эришиш учун шаҳарларга ўзаро ёрдам берувчи халқ фазилатли, етук халқдир. Шу тартибда

барча халқлар бахтга эришиш учун бир-бирига ёрдам берсалар, бутун ер юзи фазилятли етук бўлади”.

Ўрта аср Шарқ Уйғониш даври ва жахон маданиятининг йирик вақлларида бўлган, қомусий олим Абу Али Ибн Сино ўзининг фалсафий қарашларида Фаробий анъанасини давом эттирди ва ривожлантирди. Унинг ижоди орқали инсон ҳақиқатдан фалсафий қарашлар янги босқичига кўтарди. Аристотель сингари Ибн Сино ҳам инсонни ижтимоий мавжудод сифатида талқин этади. Инсонларни жамият ичида бир-бирининг турли эҳтиёжларини қондириш учун хизмат қилишга ва уларнинг ижтимоий фаолияти умумий интили ва мақсадга эга бўлишлари лозимлигини билдиради.

“Хусусан, у инсоннинг кундалик амалий ишларидаги энг зарурий ахлоқий, камтарлик, иззат, хурмат, жасурлик, тўғрилиқ софдиллик каби ахлоқий қоидаларга алоҳида эътибор берган. Инсоннинг жамоада ўзини тутиши, оила аъзоларининг ўзаро алоқалари жамиятда турли табақаларнинг Ибн Сино асарларида атрофлича ёритиб берилган”.

Ибн Сино инсонни дунё мавжудодлари ичида ақл-идрокка эга ягона зот деб улуғлаш билан бирга инсон шу юксак номга муносиб бўлиши кераклигини ҳам таъкидлайди. Ибн Сино бўйича, барча инсонларга хос бўлган роҳат ва фароғатга интилиш ҳаракати одамларда икки хил кўринишда намоён бўлишини ўз асарларида келтириб ўтади:

1. Ички руҳий дунёси пок одамлар маънавий озикни вужудий роҳатдан юқори қўяди.

2. Нодон кишилар эса бунинг акси – жисмоний роҳатга интиладилар.

Демак, инсон, аввало, маънавий камолотга интилиш ва шундан кейингина жисмоний лаззатга интилиши лозим. Аллома ҳар бир инсоннинг кадр-қимматга эга эканлигини эътироф этди. Адолатни инсоннинг энг яхши беазаги ҳамда реал дунёда бахтли яшаши мумкинлигига ишонади ва инсонларнинг эзгу истаклари фақат фозил жамоадагина амалга ошишини таъкидлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Хайруллаев М. Уйғониш даври ва Шарқ мутафаккири. – Тошкент: 1971. 38-бет.

2. Буюк сиймолар, алломалар. - Тошкент: 1997. 39-бет.

3. Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шаҳри. Тошкент: 1993. 187-бет.

4. Хасанбоев Ж. Тўрақулов Х, Хайдаров М, Ҳасанбоева О. Педагогика фанидан изоҳли луғат. Т. Фан ва технология. 2008 й.

5. Хайруллаев М. Уйғониш даври ва Шарқ мутафаккири. – Тошкент: 1971. 38-бет.

6. Буюк сиймолар, алломалар. - Тошкент: 1997. 39-бет.

7. Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шаҳри. Тошкент: 1993. 187-бет.

8. Soibnazarova, M. (2022). ЗНАЧЕНИЕ ТРУДА АБДУРАУФА ФИТРАТА В ОБРАЗОВАНИИ РАЗВИТОГО ПОКОЛЕНИЯ. Журнал Педагогика и

психологии в современном образовании, 2(5). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5100>

9. Soibnazarova, M. (2022). ПРОЯВЛЕНИЕ ИДЕИ ПРОСВЕТИТЕЛЬСТВА И ЧЕЛОВЕЧНОСТИ В ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АБДУЛХАМИДАЧУЛПАНА. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(5). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5101>

10. Soibnazarova, M. (2022). БУЮК МАЪРИФАТПАРВАР М.БЕХБУДИЙНИНГ ПЕДАГОГИК ФИКРЛАРИНИНГ ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДАГИ АҲАМИЯТИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5572>

11. Soibnazarova, M. (2022). ЁШ АВЛЮДНИНГ МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯСИДА МУТАФАККИРЛАРНИНГ ФИКРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5573>

12. Soibnazarova, M. (2022). АЛЛОМАЛАР АСАРЛАРИДА ИНСОНПАРВАРЛИК МУАММОЛАРИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5574>

13. Norpulatovna, S. M. (2021, January). THE PROBLEMS OF HUMANITY IN PHILOSOPHICAL SCIENTIST. In Euro-Asia Conferences (Vol. 1, No. 1, pp. 478-479).

14. Sanakulova, Z. A., & Soibnazarova, M. N. (2017). Modular training as a pedagogical technology. Pedagogicheskoe masterstvo: X Mezhdunarodnaya nauchnaya konferentsiya, Moskva, iyun'2017.

15. Munarova, R. N. O. S., & Soibnazarova, M. N. L. (2022). ONTOGENEZNING TURLI DAVRLARIDAGI SHAXS IQTIDORINI NAMOYON BO'LIH JIHATLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(2), 682-688.

16. Соибназарова, М. Н., & Санакулова, З. А. (2016). Некоторые психологические проблемы общения в подростковом возрасте. Молодой ученый, (5), 737-739.

17. Санакулова, З. А., Соибназарова, М. Н., Бойтураева, Н. И., & Юлдашев, Ш. Э. (2016). Психологические условия формирования навыков самостоятельного мышления у учащихся. Молодой ученый, (8), 1022-1024.

18. Soibnazarova, M. (2022). YOSHLAR TARBIYASIDA ABDURAHMON JOMIYNNIG ASARLARIDAN FOYDALANISH. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(3). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5634>

19. Jumanazarova, Dilnoza Umurzaqovna and Soyibnazarova, Muqaddas Norpulatovna (2022) "SOME CONSIDERATIONS ON THE CLASSIFICATION

OF SPIRITUAL AND MORAL VIRTUES, " Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal: Vol. 2022 : Iss. 1 , Article 13.

20. Soibnazarova, M. (2022). ILM-MA'RIFAT VA AXLOQ TO'G'RISIDAGIFIKRLAR JALOLIDDIN DAVONIY ASARLARIDA. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(3).

21. Soibnazarova, M. (2022). ЁШ АВЛОДНИНГ МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯСИДА МУТАФАККИРЛАРНИНГ ФИКРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(6).

22. Soibnazarova, M. (2022). АБДУРАУФ ФИТРАТ АСАРЛАРИНИНГ БАРКАМОЛ АВЛОДНИ ТАРБИЯЛАШДАГИ АҲАМИЯТИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(5).

23. Soibnazarova Muqaddas Norpulatovna. (2021). THE PROBLEMS OF HUMANITY IN PHILOSOPHICAL SCIENTIST. Euro-Asia Conferences, 1(1), 478–479. Retrieved from

<https://papers.euroasiaconference.com/index.php/eac/article/view/15>

24. Soibnazarova, M. (2022). АБДУЛҲАМИД ЧЎЛПОН МАЪРИФИЙ ФАОЛИЯТИДА МАЪРИФАТПАРВАРЛИК, ИНСОНПАРВАРЛИК ҒОЯЛАРИНИ НАМОЁН ЭТИЛИШИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(5).